

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2022 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEARBOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2022

1

Vilnius 2022

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2022

1

Vilnius 2022

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-22-32

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Iliinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:
<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metrastis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2022
© Straipsnių autoriai, 2022

Zigmantas Kiaupa. **1522–1526/1536 m. visuomeniniai susirėmimai Vilniuje: ištakos, eiga, pasekmės.** Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 164 p. ISBN 978-609-8314-05-2.

Artėjant Vilniaus 700 metų jubiliejui, vienas žymiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų istorijos specialistų, prof. Zigmantas Kiaupa skaitytojams pateikė savo monografiją, kurioje nagrinėja kelerių metų Vilniaus istorijos atkarpą. Tiesa, tai neeiliniai metai: dėl jų metu vykusių vilniečių ir miesto valdžios konfliktų bei dėl to priimtų aukščiausios valstybės valdžios sprendimų Vilniuje įtvirtinti savivaldos pagrindai, kurie gana sėkmingai veikė iki valstybės egzistavimo pabaigos. Monografijos tema pasirinkta neatsitiktinai – ja autorius domisi bene ketvirtį amžiaus. Jau praeito tūkstantmečio pabaigoje Z. Kiaupa porą kartų užsiminė apie XVI a. pimos pusės problemas Vilniaus savivaldoje¹. Tiesa, dėl šių užuominų ir kai kurių samprotavimų autorius sulaukė gana piktos kritikos, kad savo teiginius ir samprotavimus nepakankamai argumentavo, kad tam esą trūksta duomenų². Dabar Z. Kiaupa išplėtojo trumpose tezėse vos paliestus klausimus ir parodė, kad tai buvo įvairių miesto bendruomenės sluoksnių kova prieš bandymus koncentruoti valdžią ir sprendimus, t. y. uzurpuoti valdžią siaurame miesto tarybos ir patriciato rate, kad galiausiai miesto savivalda tik sustiprėjo. Visa tai autorius meistriškai pagrindė istoriniais šaltiniais, negausia istoriografija bei profesionaliomis istoriko išvalgomis, kurios turėtų reikšmingai prisidėti rašant šio miesto istoriją.

Monografijos pratarmėje (p. 6–8) autorius atkreipė dėmesį, kad panašūs procesai faktiškai panašiu laiku vyko ir kituose Vidurio Rytų Europos miestuose, ir ši aplinkybė paskatino autorių nuodugniau patyrinėti šią problemą Vilniuje. Trumpai aptarta darbo chronologija bei struktūra. Pažymėta, kad kai kurie teiginiai dėl istorinių šaltinių trūkumo

¹Z. Kiaupa, Permainos Vilniaus savivaldoje XVI a. pirmojoje pusėje, *Mokslinės konferencijos „Vilniaus savivaldai 610 metų“ pranešimų tezės*, Vilnius, 1997, p. 2–3; to paties, Lietuvos miestų savivalda XIV–XVIII a., *Lietuvos heraldika*, sud. E. Rimša, t. I, Vilnius, 1998, p. 177–178.

²A. Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius, 2002, p. 327–329. Beje, autorius Z. Kiaupai nepagrįstai priskyrė kai kuriuos teiginius, kurių jo tekstuose nebuvo.

gali pasirodyti nepakankamai pagrįsti, bet jie neprieštaruoja bendrai miesto raidos logikai ir analogiškomis situacijoms kituose miestuose. Tad autorius neatmeta, kad atradus naujų duomenų ir žinių, jo nupieštas paveikslas gali keistis.

Įvade (p. 9–31) pažymėta, kad XV–XVI a. sandūroje Vilnius „pagal miestiečių bendruomenės socialinę sandarą ir jos savivaldos pavidalą buvo pasivijęs gerokai, dažnai 150–100 metų senesnius aplinkinių šalių [...] savivaldžius miestus“ (p. 9). Tai rodo ir tai, kad daugelyje jų, kaip ir Vilniuje, XVI a. trečią–ketvirtą dešimtmečiais vyko miesto patriciato ir miestiečių bendruomenių susidūrimai dėl savivaldos įgyvendinimo tvarkos ir bendruomenės teisių dalyvauti miestų valdyme. Apžvelgęs Vilniaus istoriografiją, autorius pastebėjo, kad minėti XVI a. pradžios konfliktai mieste buvo žinomi daugeliui istorikų, bet niekas nesiėmė jų nuosekliau analizuoti. Dėl panaudotos istoriografijos galima būtų pareikšti pastabą: nors autorius pažymėjo, kad neseniai buvo perleista (atitaisyta ir papildyta plačiais komentarais) Adolfo Šapokos Vilniaus istorija, bet pasirinko pirmąją šios knygos leidimą (p. 11)³. Šioje vietoje galime pastebėti, kad autoriaus pagrįstai priimtiems M. Łowmiańskos, V. Drėmos teiginiamis apie tai, jog Vilniaus vartai ir gatvė Vilniuje turėtų vadintis *Vilijos* (p. 14), iš esmės pritarė ir A. Šapoka⁴.

Kad susidarytų išsamesnį tų įvykių vaizdą, autorius išsikėlė tris uždavinius: 1) ištirti savivaldos ir miestiečių bendruomenės raidą bei jos sandarą; 2) atsekti įvykių ir jų dalyvių siekius (p. 13); 3) išsiaiškinti visų šių įvykių pasekmes. Atkreiptas dėmesys į tai, kad vilniečių bendruomenė buvo nevienalytė, ją sudarė miestiečiai, t. y. pavaldūs magistratui, ir visi kiti, pavaldūs įvairioms jurisdikcijoms ir teismams, bet šiame tyrime tiriami tik įvykiai miestiečių bendruomenėje.

Toliau aptarti negausūs išlikę šaltiniai, susiję su minimais įvykiais. Pateikiamas autoriaus sudarytas vertingas 1387–1536 m. 31 privilegijos ir valdovų raštų sąrašas Vilniaus miestui (p. 18–21). Tiesa, čia, regis, įšivėlė netikslumas: pirmoji iš dviejų 1492 m. lapkričio 26 d. Aleksandro Jogailaičio privilegijų įvardyta kaip jo tėvo Kazimiero⁵. Taip pat galbūt vertėjo įrašyti ar bent jau aptarti ir 1507 m. liepos 16 d. Žygimanto Senojo, kaip rašo A. Šapoka, atpasakotą ir nežinomą (dėl to abejotinos) Aleksandro privilegiją, kuri buvo patvirtinta 1607 m. liepos 8 d. Žygimanto Vazos⁶. Kaip rašo A. Šapoka, „jei ji sufabrikuota, tai sufabrikuota amžininkų, ir jos turinys rodo tai, ką Vilniaus miestas jau turėjo arba ko pretendavo. Mums gi čia rūpi atskleisti ano meto miesto gyvenimą, tad su jos

³ A. Šapoka, *Senasis Vilnius. Vilniaus miesto istorijos bruožai iki XVII a. pabaigos*, Torontas–New York, 1963; to paties, *Raštai*, t. I: *Vilniaus istorija*, parengė A. Ragauskas, Vilnius, 2013, p. 293–472.

⁴ „...seniausias jos vardas yra „*Wilijska*“, atseit Neries gatvė“ – A. Šapoka, *Raštai*, p. 314, 409.

⁵ *Zbiór praw y przywileiów miastu stołecznemu W.X.L. Wilnowi nadanych*. Ułożony y wydany przez Piotra Dubinskiego Burmistrza Wileńskiego, Roku 1788, w Wilnie, s. 10–14; A. Šapoka, *Raštai*, p. 329.

⁶ *Zbiór praw y przywileiów miastu stołecznemu*, s. 165–167; A. Šapoka, *Raštai*, p. 330–331.

turiniu pravartu susipažinti⁴⁷. Šios privilegijos ir raštai sąlyginai padeda įvykdyti pirmąją išsikeltą užduotį. Antrąją užduotį sprendžiant daugiausia duomenų, autoriaus nuomone, suteikia 1522 m. gruodžio 9 d., 1524 m. sausio 25 ir birželio 24 d., 1526 m. vasario 28 ir kovo 24 d., 1536 m. rugsėjo 9 d. Žygimanto Senojo raštai, nes juose nagrinėjami vilniečių skundai. Iš šių raštų pirmąjį galima vadinti daline privilegija, o 1524 ir 1526 m. dokumentuose svarbiausia yra tai, kad juose išdėstyti nesutariančių pusių nusiskundimai, leidžiantys suvokti tų nesutarimų esmę. Svarbiausias yra 1536 m. dokumentas – privilegija, kuria valdovas, matydamas, kad vilniečiai nesugeba patys iki galo išspręsti tarpusavio ginčų, paskelbė *įstatymui prilygintinas Vilniaus miesto viešojo gyvenimo taisykles* (p. 28). Ši privilegija „teikia gausių ir įvairialypių žinių apie Vilniaus savivaldos sandarą, 1522–1526/1536 m. visuomeninius įvykius mieste, apie jų sukeltus pokyčius“ (p. 30).

Pirmajame monografijos skyriuje „Miestiečių bendruomenė ir savivalda 1387 m. – XVI a. pradžioje“ Z. Kiaupa, remdamasis negausiais šaltiniais, apžvelgė to meto miestiečių ūkinę veiklą, jų stovyklų vidinę sandarą, parodė jų gyvenimo įvairovę ir kaitą. Autoriaus nuomone, iš pradžių kaip ir kituose viduramžių miestuose vyravo ūkinis savarankiškumas, bet galiausiai pirkliai ir amatininkai po truputį ėmė vienytis į profesines organizacijas. Čia gana plačiai apžvelgta vilniečių pirklių veikla nuo Lietuvos krikšto iki XVI a. trečio dešimtmečio (p. 33–40), įvairių muitų nuoma (p. 40–42), miestiečių žemėvalda (p. 42–47), amatininkų veikla (p. 47–54). Aptariant pastarųjų veiklą ypatingas dėmesys atkreiptas į tai, kad kai kada sunku atskirti amatininką ir prekybininką, kai pastarasis prekiauja ne tik savo gaminiais, bet ir perpardavimui įsigytais (p. 48–54). Prie tokių priskiria kailiūnus (autorius siūlomas terminas vietoj kailininkų ir kailiadirbių, p. 51–52), pakirpėjus ir odininkus, bei atskirai aptarė kiekvieno jų verslo ypatybes. Autoriaus nuomone, XVI a. pradžioje Vilnius pagal verslus „visiškai atitiko Vėlyvųjų viduramžių miestų bendruomenių sudėtį“ (p. 54), ir tai faktiškai patvirtinti galima palyginus gerai žinomo prancūzų mokslininko Fernando Braudelio tyrimus⁸. Nors ir nelabai gausus, bet įtakingiausias mieste buvo pirklių didmenininkų sluoksnius, kuris veikė ne tik mieste, bet ir aplinkiniuose kraštuose. Gausiausias ir svarbus, bet mažiau įtakingas buvo amatininkų sluoksnius. Jie gamindavo arba pagal užsakymus, arba patys pardavinėdavo, o jų veikla daugiausiai apsiribojo vietine rinka. Ne mažiau svarbi buvo ir smulkioji, mažmeninė, prekyba, kuria vertėsi ir minėti stambieji pirkliai, ir amatininkai bei gana gausus sluoksnius įvairių gatvės prekeivių, perpirklių, smuklininkų ir pan. Dar minimi įvairūs samdomi asmenys – gizeliai, pameistriai, sargai, raštininkai ir pan., kurių įtaka

⁴⁷ А. Шапока, *Raštai*, p. 330–331. Beje, čia aptarta ir 1522 m. gruodžio 14 d. privilegija, p. 357–358.

⁸ Ф. Бродель, *Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв.*, т. 1: *Структуры повседневности: возможное и невозможное*, Москва, 1986, с. 550–553; т. 2: *Игры обмена*, Москва, 1988, с. 46–55, 372–379.

mieste buvo nedidelė. Tad to meto vilniečiai buvo „skirtingo ūkinio lygio ir visuomeninio pajėgumo verslininkų bendruomenė“ (p. 56), o tai lėmė skirtingus poreikius ir iš to išplaukiančius konfliktus.

Analizuodamas vilniečių bendruomenę autorius atkreipė dėmesį, kad nors šią bendruomenę XVI a. pradžioje iš esmės sudarė katalikai ir stačiatikiai, tuomet „miestiečius skaidė ir jungė ne tiek tikyba, kiek visuomeninės ir teisinės skirtys“ (p. 57). Paaiškinta, kuo skiriasi miestietis (miesto pilietis) ir *miestėnas* (miesto piliečio teisių neturintis), kurių tuomet labai padaugėjo. Autorius išsamiai išanalizavo, ką sako bene vieninteliai šaltiniai – valdovų privilegijos bei raštai nuo 1387 iki 1536 m. apie to meto nevienalytę vilniečių bendruomenę – tarybą ir paprastus miestiečius, miestiečius ir miestėnus (p. 59–63). Nemažai dėmesio skirta *patriciato* Vilniuje apibūdinimui. Visiškai motyvuotai pažymėta, kad vartojant šį terminą kiekvienu atveju būtina atsižvelgti į laikotarpio bei kitus veiksnius. Šioje vietoje autorius savotiškai diskutuoja su Aivu Ragausku, kuris rašydamas apie XVII a. dėl šio termino faktiškai apibendrina visą LDK laikotarpio Vilniaus istoriją, ignoruodamas laikotarpio faktorių ir kai kurias kitas aplinkybes⁹. Priešingoje pusėje XVI a. trečio–ketvirto dešimtmečių konflikte buvo likusi miesto bendruomenė – tai pirkliai (turtiniausi miestiečiai, nepriklausę patriciatui), amatininkai, prekeiviai bei kiti miesto žemesnieji sluoksniai. Tuo metu mieste susiklosčiusi padėtis vienijo visus šiuos miesto bendruomenės tarp sluoksnius, bet, autoriaus nuomone, visiems jiems vadovavo ir vedė bylos procesą turtingiausieji ir labiausiai išsilavinę, t. y. pirkliai, reikšmingai daryti įtaką galėjo ir tuomet jau egzistavę amatininkų cechai.

Todėl autorius nemažai vietos skyrė to meto Vilniaus brolijų, cechų ir kitų sambūrių aprašymui (p. 70–78). Įvairios katalikiškos bažnytinės ir stačiatikių bei katalikų midaus brolijos Vilniuje minimos nuo XV a. pirmos pusės, bet, kaip pažymėjo Z. Kiaupa, amatininkai jose neatliko esminio vaidmens. O nuo XV a. pabaigos atsiradusiuose amatininkų cechuose būtent amatininkų meistrai buvo svarbiausi ir aptariamų konfliktų metu cechai jau atliko gana svarbų vaidmenį. Autorius užsimena, kad galbūt galėjo būti ir koks nors minėtų pirklių, ne patricijų, neformalus susivienijimas. Pritarta J. Morzy nuomonei, kad midaus brolijos buvo daugiau „draugijos, kurių nariai bendravo laisvalaikiu, užsiėmė labdaringa veikla“ (p. 74). Aprašytos 4 midaus brolijų – burmistų ir tarėjų (ponų), pirklių odininkų (stačiatikių ir katalikų), kailiūnų (kailininkų) ir Rusų, istorijos.

Daug vietos skyręs Vilniaus savivaldos sandaros pažinimui (p. 79–97), Z. Kiaupa pastebėjo, kad istoriografijoje dažnai pasitaikantys tvirtinimai apie Krokuvos įtaką mūsų sostinės savivaldai per mažai pagrįsti šaltiniais. 1387 m. Vilniui suteikta Magdeburgo

⁹ Plė. žr. A. R a g a u s k a s, Ką reiškė terminas „patricius“ XVII a. Vilniuje?, *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*. sud. A. Bumblauskas ir R. Petrauskas, Vilnius, 1999, p. 319–334; to paties, *Vilniaus miesto valdantysis elitas*, p. 10–13.

arba vokiečių teisė įteisino vilniečių bendruomenę ir jos savivaldą, tai kartu „reiškė, kad miestiečiai gali kurti miesto savivaldos institucijas“ (p. 80). Todėl norėdamas suprasti XVI a. pirmųjų dešimtmečių konfliktų esmę, autorius apžvelgė trijų svarbiausių savivaldos institucijų – vaito, tarybos ir suolininkų situaciją iki tų konfliktų. Negausūs šaltiniai rodo, kad pagal Magdeburgo teisę vaitas pirmininkavo suolininkų teismui, glaudžiai bendradarbiavo su miesto taryba, bet nuo XVI a. ketvirto dešimtmečio pradžios, valdovui vaitu paskyrus ne vietinį, o atvykėlį, prasidėjo miestiečių ir vaito nesantaika. Vaitą skirdavo valdovas, o miesto tarybą rinkdavo patys miestiečiai (tiksliau, iki 1536 m. ji pati pasipildydavo iš pirklių ir verslininkų) ir ji buvo dviejų pakopų – 12 burmistrų ir 24 tarėjų. Taryba buvo atsakinga už vykdomąją valdžią, įstatymdavystę bei civilinius teismus. Iš aptariamo laikotarpio mažiausiai žinoma apie trečią Vilniaus savivaldos dėmenį – suolininkus, jų teismą (pirmininkavo vaitas arba lentvaitis), sprendusį baudžiamąsias bylas ir atlikusį notaro funkcijas. Pagal 1536 m. nuostatus suolininkai užėmė žemesnę vietą miesto savivaldoje nei taryba.

Autorius, konstatavęs, kad iki XV a. vidurio dar nebuvo didesnių miesto tarybos ir likusios miesto bendruomenės konfliktų, daro prielaidą, kad iki to amžiaus pabaigos galėjo išlikti kokie nors miestiečių susirinkimai, kurie kiek riboja tarybos veiklą. Bet nuo XV–XVI a. sandūros „matyti, kad taryba tapo svarbiausiu savivaldos dėmeniu, ji valdovo akivaizdoje atstovauja miestiečių bendruomenei, veikia jos vardu, yra iškilusi virš bendruomenės“ (p. 96). XVI a. trečiajame dešimtmetyje prieštaravimai tarp tarybos ir bendruomenės tapo tokie aštrūs, kad turėjo įsikišti valdovas.

Antrą skyrių – „Ginčai ir jų sprendimai“, autorius padalijo į dvi dalis: pirmoje, „Ginčai 1522–1526 m.“, aprašė ir išanalizavo konfliktus (p. 98–109), o antroje, „1536 m. privilegija“, išanalizavo, kaip tie konfliktai buvo išspręsti (p. 109–123). Dėl šaltinių stygiaus autorius iki smulkmenų išnagrinėjo tuos kelis valdovo raštus, susijusius su šiuo konfliktu, ir nors jie neišsamūs bei netikslūs, pabandė atkurti įvykių eigą.

Konstatuojama, kad neramumai Vilniuje prasidėjo 1522 m., todėl valdovas paskelbė dalinę privilegiją, kuria „keitė Vilniaus miestiečių prievolių saugant miestą pobūdį, nustatė sidabrinės ir kitų prievolių valdovui / valstybei apimtį“ (p. 99). Iš šios privilegijos aiškėja ir problemos dėl prekybos klėtkose prie rotušės, į kurias, matyt, kėsinosi miesto taryba, nuosavybės bei kitos problemos, kurias valdovas išsprendė bendruomenės naudai. Iš 1524 m. valdovo rašto sužinome, kad buvo parengta privilegija, kuri „buvo palanki bendruomenės siekiams, palankiai jai tvarkė santykius su taryba“, todėl taryba nenori jos išpirkti iš LDK kanclerio, bei pridėjo skundus, kad taryba blogai tvarkosi mieste, savo reikmėms naudoja miesto pajamas (p. 100–101). Aptarta *liunaro* (miesto ūkvedžio) pareigybė (šioje vietoje reiktų pastebėti, kad 290 išnašoje įsivėlė netikslumas, ji turėtų orientuoti į 286 išnašą, o ne į 289). Iš šios privilegijos daroma išvada, kad miesto bendruomenė buvo susitelkusi, kad jai rūpėjo miesto reikalai ir ypač išdas, o valdovas

buvo palankiai nusiteikęs bendruomenės, o ne tarybos naudai, nors ir su tam tikromis išlygomis. Iš kito 1524 m. vidurio valdovo rašto paaiškėjo, kad per tuos kelis mėnesius mieste niekas nepasikeitė, taryba privilegijos neišpirko, už miesto pajamas neatsiskaito, o *liunarus* skiria savo nuožiūra. Valdovas sprendimą atidėjo iki tol, kol pats atvyks į Vilnių, tik nurodė Vilniaus vaivada „įsakyti tarybai neskriausti miestiečių“ (p. 104). Iš kito dokumento duomenų autorius pastebi, kad ir miestiečių bendruomenė ne visada buvo vieninga.

Kaip paaiškėjo iš 1526 m. vasario 28 d. valdovo rašto, miesto bendruomenė „parengė ir pateikė valdovui rašytinius nuostatus ir prašė jį priversti tarybą valdyti miestą pagal juos ar vilkierą“, o taryba su tuo nesutiko ir tvirtino, kad tvarkėsi pagal ankstesnes privilegijas (p. 105–106). Tarybą parėmė ir LDK ponų taryba, todėl Žygimantas Senasis šikart stojo tarybos pusėn ir nurodė naujų nuostatų neskelbti, o vadovautis senomis geromis jo pirmtakų Vilniui suteiktomis privilegijomis. Kovo 15 d. valdovas šį savo sprendimą patvirtino ir pridėjo, kad atsižvelgdamas į bendruomenės prašymus dėl jų parengtų nuostatų, „nutarė suteikti naują privilegiją“ (p. 107).

Tik 1536 m. rugsėjo 9 d. valdovas „paskelbė į privilegijos pavidalą įvilktą Vilniaus tarybos ir bendruomenės ginčų sprendimą“, kurį, patarus Bonai Sforzai, parengiant dalyvavo ir miesto taryba bei bendruomenė (p. 110–112). Taryba ir bendruomenė dėl kai kurių dalykų taip ir nesugebėjo sutarti, tad pirmoje dalyje „valdovas ar jo vardu Bona Sforza paskelbė nuostatus, tvarkančius magistrato ar tarybos sudarymą, sudėtį ir kai kuriuos jos darbo reikalus, taip pat miesto išdo, pajamų ir išlaidų priežiūros tvarką ir, pagaliau, prekyviečių nuosavybės ir naudojimo reikalus“ (p. 113). Toliau autorius gana išsamiai aptarė tų nuostatų punktus (p. 113–116)¹⁰. Antroje nuostatų dalyje surašyti punktai, dėl kurių taryba ir bendruomenė sutarė, tai yra dėl įvairių miesto tvarkos dalykų – statybų, priešgaisrinės apsaugos, miesto gynybos, vandentiekio, kai kurių verslų ir prekybininkų veiklos, svorių ir matų. Autoriaus nuomone, „sutartuose nuostatų straipsniuose matomas ar bent nujaučiamas noras švelninti miestiečių sluoksnių santykius, įtvirtinti teisės viršenybę“, nes miesto valdžiai nurodyta pagarbiai elgtis su miestiečiais, nežeminti jų orumo, nustatyta tarybos darbo tvarka (p. 118–119). Labai svarbu, kad juose nurodyta visus teisinius dokumentus įrašyti į miesto knygas bei išdavinėti išrašus, teismų tvarka, o to laikytis įpareigojo Magdeburgo teisė ir valdovų privilegijos. Trečioje nuostatų dalyje vėl buvo valdovo sprendimu patvirtinti straipsniai, kuriuose spręsti nekilnojamos nuosavybės „kaitos reikalai, susiję ir su to turto pavaldumu ar nepavaldumu miestui“ (p. 121). Autoriaus nuomone, labai svarbus miesto ateičiai buvo nuostatų pabaigoje įrašytas punktas, kad taryba be bendruomenės, jai nedalyvaujant, negali įvesti naujų mokesčių ir priimti naujų nuostatų, kuris ženkliai apribojo tarybos galias (p. 122).

¹⁰ Beje, šią privilegiją gana išsamiai aptarė ir A. Šapoka, žr. A. Š a p o k a, *Raštai*, p. 348–351.

Paskutiniame, trečiame monografijos skyriuje „Vilniaus miestiečių bendruomenės ir savivaldos pavidalas ant Naujųjų laikų slenksčio“ apibendrinta surinkta medžiaga apie konflikto esmę, jo sprendimo būdus ir XVI a. pirmos pusės Vilniaus vidaus tvarką (p. 124–138). Autoriaus nuomone, apie 1522 m. miesto bendruomenė sugebėjo kažkaip pasiekti, kad valdovas pasirašė jiems naudingą privilegiją, bet miesto taryba jos neišpirkė ir taip ji liko neįgyvendinta. Po ketverius metus trukusių ginčų valdovas ją išsprendė tarybos naudai. Bet 1536 m. priimtuose nuostatuose atsirado straipsnių, įtvirtinančių bendruomenės dalyvavimą miesto valdyme ir taip kiek apribojančių tarybos galias. Nepaisant to, ir po 1536 m. Vilniaus miesto taryba „išliko siauro miestiečių bendruomenės rato, patriciato, rankose“ (p. 127). Kad Vilniaus atvejis tuomet nebuvo išskirtinis regione, vaizdžiai parodo knygoje pateikta lentelė – „1517–1525 m. visuomeniniai kivirčiai Vidurio Rytų Europos šiaurinės dalies miestuose“ (p. 132). Kartu autorius trumpai apžvelgė tų kivirčių istorijas (p. 132–135) bei apibendrino tyrimą (p. 135–138). Pabaigoje pridėtas šaltinių ir literatūros (p. 139–149), iliustracijų sąrašas (p. 150) ir asmenvardžių rodyklė (p. 151–154) bei santrauka anglų kalba (p. 155–163).

Elmantas Meilus
(Lietuvos istorijos institutas)

